

DOI 10.36074/grail-of-science.04.08.2023.007

РОЗРАХУНКИ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ОБЛІКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Косташ Тетяна Вікторівна канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Анотація. Сьогодні багато підприємств знаходяться у кризовій економічній ситуації, оскільки, залежно від рівня загрози, спричиненого умовами воєнного стану, введено режим обмеження транспортування товарів, вільного доступу до окупованих територій та об'єктів. Відповідно, суб'єкти господарювання не в змозі виконати свої зобов'язання, що завдає значних збитків контрагентам, які очікують на погашення дебіторської заборгованості та самі працюють в умовах кризи. Наслідком непогашення дебіторської заборгованості для діяльності підприємств під час воєнного стану може стати суттєве погіршення їх фінансової стійкості, спричинене зменшенням або неотриманням грошових коштів, за рахунок яких підприємства могли б розвивати бізнес; неможливістю об'єктивної оцінки резерву сумнівних боргів; втратою покупців, з якими мали стійкі взаємовідносини тощо. У статті розкрито сутність та ризики розрахунків з покупцями та замовниками під час воєнного стану, розглянуто організаційно-методичні аспекти обліку дебіторської заборгованості покупців та замовників, розкрито проблемні питання обліку сумнівної та безнадійної заборгованості та визначено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: дебіторська заборгованість покупців та замовників, сумнівна заборгованість, резерв сумнівних боргів, безнадійна дебіторська заборгованість.

Український бізнес під час воєнного стану повинен впоратись із низкою викликів: зупинкою господарської діяльності, знищенням активів підприємств, релокацією потужностей, переміщенням співробітників, руйнуванням налагодженої логістики, зміною напрямків господарювання, неможливістю виконання зобов'язань та проведення розрахунків тощо.

Практично будь-який суб'єкт господарювання ставить за мету продаж своєї продукції з передплатою або негайною оплатою після реалізації, проте в умовах сьогодення він змушений погоджуватись із відстрочкою платежу, яка надається покупцям, у результаті чого виникає дебіторська заборгованість.

Відповідно до НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», «дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [1].

Сьогодні практично кожний суб'єкт господарювання має значні розміри дебіторської заборгованості, а вилучення коштів з обороту, зниження ліквідності, збільшення ризиків неповернення боргів покупцями, зростання збитків через неплатоспроможних клієнтів, втрати довгостроковими боргами

теперішньої вартості та знецінення під впливом інфляції, тощо спричиняє негативний вплив на фінансовий стан підприємства.

Теперішні кризові умови господарювання вимагають вирішення ряду проблемних питань організації та методики обліку дебіторської заборгованості покупців і замовників, відображення операцій по виникненню та погашенню дебіторської заборгованості в системі бухгалтерських рахунків, відображення в обліку сумнівної, простроченої та безнадійної заборгованості тощо.

Дослідження теоретико-методологічних засад, організації та методики обліку розрахунків з покупцями і замовниками проводились такими вітчизняними науковцями, як: П. Й. Атамас, Ф. Ф. Бутинець, О. С. Височан, В. В. Гливенко, Н. І. Гордієнко, З. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, В. С. Лень, В. Й. Плиса, А. О. Фатенок-Ткачук та інші. Однак, питання, спричинені відображенням в обліку сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, яка виникла внаслідок воєнного стану, потребують ретельного дослідження.

У зв'язку з нестійким фінансовим становищем багатьох підприємств та організацій, спричиненим воєнним станом, проблеми затримки платежів або їх відсутності постають досить гостро. Дебіторська заборгованість, погашена невчасно або сплачена не в повному обсязі розглядається, відповідно, як сумнівна або навіть безнадійна. Важливим аспектом управління дебіторською заборгованістю у таких умовах є своєчасне узгодження під час укладання угод, пов'язаних із реалізацією продукції, дати її відвантаження та терміну оплати, одержання достовірної інформації про величину обсягу та виручки від реалізації, контроль за своєчасністю пов'язаних з реалізацією продукції (робіт, послуг) розрахункових операцій.

Зазвичай, поява заборгованості пов'язана з певними ризиками, які існують при здійсненні взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання. Г. Ямненко такими ризиками вважає: «виробничі, фінансові, операційні, ринкові, непередбаченої конкуренції, бізнес-ризиками, вибору ненадійного контрагента, реалізаційні, кредитні, митні, рейдерства, умисного банкрутства тощо» [2, с.53].

Потрібно зауважити, що під час війни здійснення взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання безпосередньо стало складним та ризикованим процесом.

Одним із найбільших ризиків є виникнення проблем з оплатою, оскільки порушується нормальний режим функціонування підприємств та банківської системи. Це може призвести до непогашення заборгованості з оплати за відвантажену продукцію, товари, виконані послуги, що, своєю чергою, призведе до зменшення прибутку підприємства чи взагалі – отримання збитку.

Також ризиком є зниження попиту на продукцію, товари та послуги, чи, взагалі, втрата покупців, що може призвести до зменшення обсягу продажів та негативно вплинути на фінансовий стан підприємства. З іншого боку, нестабільність ринку може призвести до нестачі продукції, що не забезпечить погашення заборгованості за виданими авансами.

Умови війни можуть призвести до зміни валютних курсів, що суттєво вплинуть на вартість продукції, товарів та послуг.

Крім того, зміни в цінах на ТМЦ можуть бути непередбачуваними та значними, що також вплине на розрахунки між суб'єктами господарювання.

Також військовий конфлікт може спричинити порушення логістичних ланцюгів та напрямків поставок, що може спричинити затримки у поставках та підвищення вартості транспортування товарно-матеріальних цінностей.

Окрім того, під час війни можуть бути прийняті різноманітні законодавчі акти та регулятивні політики, які можуть суттєво вплинути на діяльність підприємств та їх ризики.

З метою прийняття рішень щодо мінімізації ризиків виникнення дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками керівництво підприємства повинно враховувати фактори зовнішнього та внутрішнього впливу на її величину та спрямовувати зусилля на удосконалення організації та методики її обліку.

Отримання повної та різнопланової інформації про розрахунки з покупцями і замовниками, грошові потоки, пов'язані із взаєморозрахунками підприємства за минулі та звітний періоди, забезпечує система бухгалтерського обліку. Для відображення інформації, пов'язаної з операціями по реалізації, використовуються рахунки обліку розрахунків з покупцями та замовниками, доходів від реалізації, розрахунків за податками (ПДВ), грошових коштів.

Загальна схема організації бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями і замовниками на підприємстві наведена на рис. 1.

Потрібно зауважити, що від дати відвантаження продукції до дати надходження коштів від покупця ці активи перебувають у формі дебіторської заборгованості. Вочевидь, для своєчасності прийняття управлінських рішень щодо дотримання термінів надходження коштів від покупців, вирішення спірних питань із дебіторами, зниження величини дебіторської заборгованості, недопущення простроченої та безнадійної заборгованості потрібна оперативно сформована та достовірна інформація бухгалтерського обліку щодо стану розрахунків із покупцями та замовниками.

Рис. 1. Загальна схема організації обліку розрахунків з покупцями та замовниками

Проте, воєнний стан створює специфічні проблеми для обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями на підприємствах, зокрема:

1) ускладнення, обмеження та втрата зв'язків з контрагентами, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, що призвело до тимчасової затримки у взаємодії з ними або неможливості узгодження платежів;

2) зниження платоспроможності або неплатоспроможність контрагентів-дебіторів, що стало причиною зростання дебіторської заборгованості та появи сумнівної та безнадійної заборгованості, неможливості об'єктивної оцінки резерву сумнівних боргів;

3) обмеження діяльності банків та зменшення доступності фінансових послуг, що ускладнило процес збору інформації про заборгованість;

4) неможливість забезпечення безпеки документообігу у контрагентів-дебіторів з тимчасово окупованих територій, що призвело до зменшення кількості документів, які підтверджують сплату заборгованості;

5) потреба у додаткових фінансових ресурсах для забезпечення безпеки та стабільності підприємства через зниження попиту на продукцію, пошук нових клієнтів, налагодження нових ланцюгів поставок;

б) нестабільність валютного курсу, яка вплинула на розрахунки з клієнтами та призвела до негативного впливу курсових різниць на фінансовий результат тощо.

Як наслідок, облік дебіторської заборгованості за розрахунками із покупцями та замовниками в умовах воєнного стану став досить складним процесом. Для забезпечення фінансової стабільності підприємства потрібно забезпечити вирішення таких завдань обліку розрахунків із покупцями та замовниками:

– своєчасний збір та аналіз інформації про заборгованість покупців та замовників, формування оперативної звітності про стан розрахунків з покупцями та замовниками;

– контроль за термінами платежів та станом їх виконання;

– своєчасне взаємозвіряння розрахунків із покупцями та замовниками з метою уникнення простроченої заборгованості;

– проведення оцінки платоспроможності покупців, ризиків неплатежів та розробка стратегії їх запобігання;

– проведення аналізу сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, оцінка резерву сумнівних боргів та вибір оптимального методу його розрахунку;

– дотримання чіткого порядку документального оформлення (дати відвантаження продукції, кількості, ціни, умов оплати тощо) та відображення в обліку й звітності операцій із покупцями та замовниками.

Організація процесу обліку розрахунків із покупцями та замовниками включає формування достовірної та своєчасної інформації; дотримання загальноприйнятих форм договорів, первинної документації по угодах; контроль за наявними зобов'язаннями; виконання регулярного звіряння з контрагентами. Завдання бухгалтера – відобразити всі господарські операції відповідно до нормативно-правової бази.

Дебіторська заборгованість покупців та замовників є одним із об'єктів облікової політики будь-якого підприємства. У «Наказі про облікову політику»

наводяться основні методи, процедури та елементи щодо регулювання питань обліку дебіторської заборгованості. Здійсненню ефективного контролю та управління з метою забезпечення своєчасності її погашення сприяє правильна розробка в обліковій політиці основних положень по операціях з покупцями і замовниками: оцінки дебіторської заборгованості, організації документообігу, проведення інвентаризації розрахунків з покупцями і замовниками, розробки робочого плану рахунків, відображення дебіторської заборгованості у звітності підприємства тощо. Важливо, що розроблена облікова політика в частині дебіторської заборгованості чинить значний вплив на величину показників, які характеризують фінансовий стан та результати діяльності підприємства.

Розробка елементів облікової політики щодо розрахунків з покупцями і замовниками вимагає від підприємства чіткого дотримання норм низки нормативних актів, зокрема НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», НП(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» та ін.

До елементів облікової політики щодо товарної дебіторської заборгованості слід віднести:

– загальну класифікацію дебіторської заборгованості, яка необхідна для достовірної оцінки її видів у бухгалтерському обліку та відображення інформації про неї у фінансових звітах;

– перелік рахунків (субрахунків, аналітичних рахунків) для обліку дебіторської заборгованості, який розробляється підприємством самостійно і наводиться у робочому Плані рахунків;

– методику розрахунку резерву сумнівних боргів. Підприємство обґрунтовує необхідність його створення та визначає метод, за яким розраховується резерв сумнівних боргів.

При організації синтетичного та аналітичного обліку розрахунків із дебіторами (покупцями та замовниками) доцільним є, на нашу думку, розмежування інформації щодо обліку розрахунків з покупцями готової продукції та обліку розрахунків із замовниками послуг (наприклад, з оренди, транспортних послуг, спільного використання електроенергії тощо). Це потрібно, щоб посилити контроль за розрахунками з окремими дебіторами та підвищити аналітичність інформації.

Відповідно, при відображенні розрахунків з покупцями і замовниками в Робочому плані рахунків підприємства пропонуємо використовувати такі субрахунки і аналітичні рахунки (табл. 1):

Таблиця 1

Внесення змін до рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Код рахунку (субрах, аналітичного рахунку)	Назва рахунку	Код рахунку (субрах, аналітичного рахунку)	Назва рахунку
Чинна практика		Запропоновано	
36	Розрахунки з покупцями і замовниками	36	<i>Розрахунки з покупцями і замовниками</i>
361	«Розрахунки з вітчизняними покупцями»	361	<i>Розрахунки з вітчизняними покупцями і замовниками</i>
-	-	361.1	<i>Розрахунки з вітчизняними покупцями</i>
-	-	361.11	<i>Розрахунки з юридичними особами</i>
		361.12	<i>Розрахунки з фізичними особами</i>

Продовження табл. 1

Внесення змін до рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Код рахунку (субрах, аналітичного рахунку)	Назва рахунку	Код рахунку (субрах, аналітичного рахунку)	Назва рахунку
Чинна практика		Запропоновано	
-	-	361.13	Розрахунки з вітчизняними покупцями через роздрібну торговельну мережу
-	-	361.14	Розрахунки з покупцями за інші товари
		...	
-	-	361.2	Розрахунки з вітчизняними замовниками
-	-	361.21	Розрахунки за типовими операціями
-	-	361.22	Розрахунки за товаро-обмінними операціями
		...	
362	«Розрахунки з іноземними покупцями»	362	Розрахунки з іноземними покупцями і замовниками
-	-	362.1	Розрахунки з іноземними покупцями
-	-	362.11	«Розрахунки з ...»
-	-	...	
-	-	362.2	Розрахунки з іноземними замовниками
		362.21	«Розрахунки з ...»
		...	

[авторська розробка]

Для покращення стану розрахунків із покупцями та замовниками важливо не тільки удосконалювати методику їх обліку, а й вживати заходи щодо належної організації обліку взаєморозрахунків підприємства. Пришвидженню погашення дебіторської заборгованості може сприяти використання таких видів розрахункових операцій, як: розрахунки векселями, факторинг, форфейтинг.

При веденні бухгалтерського обліку та складанні фінансової звітності підприємство, згідно п.6 р.III НП(С)БО 1 [4], повинно дотримуватись принципу обачності. У частині щодо дебіторської заборгованості, згідно з принципом обачності, підприємство при нарахуванні доходу від реалізації враховує можливість неповернення боргу покупцями і, відповідно, прогнозує величину втрат. Окрім цього, в умовах воєнного стану потрібно враховувати можливість втрати контролю над місцезнаходженням покупців-дебіторів та їх платіжними зобов'язаннями. Величина такої заборгованості буде для підприємства сумнівною щодо її погашення, або навіть безнадійною.

Сумнівний борг, згідно п. 4 НП(С)БО 10 – це «поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує непевність її погашенні боржником» [1].

І. Єгорова виділяє декілька ознак, які свідчать про сумнівність дебіторської заборгованості (рис. 2).

Воєнний стан, як форс-мажорна обставина, перетворює майже всі дебіторські заборгованості на сумнівні і для того, щоб відобразити реальний

фінансовий стан підприємства на суму сумнівної заборгованості створюють резерв сумнівних боргів. Проте, «РСБ створюють щодо дебіторської заборгованості, за якою має бути отримано кошти чи їх еквіваленти» [5].

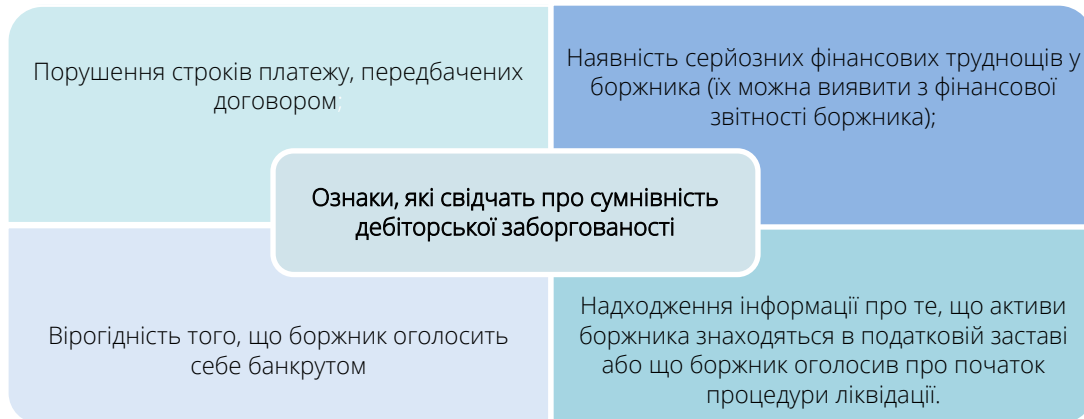

Рис. 2. Ознаки, які свідчать про сумнівність дебіторської заборгованості [5]

З точки зору І. Єгорової «резерв сумнівних боргів – це сума витрат, що відповідає сумі дебіторської заборгованості, погашення якої підприємство вважає сумнівним. Шляхом створення РСБ сума для списання такої ДЗ «резервується» у складі витрат ще до того моменту, як закінчиться строк позовної давності і заборгованість стане безнадійною» [6].

Як зазначає В. Онищенко: «резерв сумнівних боргів – це сума, на яку зменшена вартість дебіторської заборгованості в балансі та визнані у зв'язку з цим витрати» [7].

Шляхом створення такого резерву, відповідно до принципу обачності, досягається наступне:

– «зменшується первісна вартість поточної дебіторської заборгованості по товарам, роботам, послугам у балансі підприємства до так званої «чистої реалізаційної вартості»;

– збільшуються витрати і, як наслідок, зменшується прибуток. За НП(С)БО – це інші операційні витрати, а за МСФЗ – витрати на збут» [7].

Якщо при заповненні фінансової звітності враховують вплив резерву сумнівних боргів, вона стає більш достовірною, оскільки поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відображається у підсумку балансу не за номінальною, а за чистою реалізаційною вартістю. Згідно з п.4 НП(С)БО 10, величину чистої реалізаційної вартості визначають як «суму поточної дебіторської заборгованості підприємства за вирахуванням резерву сумнівних боргів» [1].

На думку Л.Солошенко, «створення резерву допоможе оцінити дебіторку реалістичніше й показати в активах у тій сумі, яка може бути погашена насправді (без сумнівних боргів)» [8].

Отже, при створенні резерву сумнівних боргів:

– по перше, уточнюється оцінка дебіторської заборгованості, оскільки певна її частина може бути вже не погашена покупцями і фактично актив відсутній. Водночас при створенні резерву збільшуються інші операційні витрати, що зменшує прибуток підприємства, тобто уточнюється оцінка

фінансового результату;

–по-друге, зменшується фінансовий результат і, відповідно, податок на прибуток, тобто відбувається оптимізація оподаткування. Слід зауважити, що можливість створення резерву сумнівних боргів, метод і критерії його нарахування повинні бути зафіксовані у наказі про облікову політику. Однак, з такою метою створення резерву сумнівних боргів підходить тільки для платників податку на прибуток-малодохідників, високодохідники такий спосіб використовувати не можуть через існуючі податкові різниці.

Потрібно зауважити, що на будь-якому підприємстві створенню резерву сумнівних боргів повинно передувати визнання факту сумнівності певної дебіторської заборгованості. Шляхом проведення інвентаризації розрахунків станом на кінець звітної періоду потрібно скласти «Акт інвентаризації» і, згідно засвідчених обставин та професійного судження членів комісії, підтвердити невпевненість погашення дебіторської заборгованості та запропонувати створити резерв сумнівних боргів. Встановлення такого факту оформлюється наказом керівника підприємства «Про створення резерву сумнівних боргів». Для обліку резерву сумнівних боргів чинним планом рахунків передбачено рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Відповідно, нарахування резерву відображається записом: Дт 944 Кт 38.

За необхідності коригування резерву сумнівних боргів складають кореспонденції:

- 1) Дт 38 - Кт 719 (на суму зменшення розміру резерву сумнівних боргів);
- 2) Дт 944 - Кт 38 (на суму збільшення розміру резерву сумнівних боргів).

В умовах воєнного стану в обліковій політиці підприємства можна також окреслити умови, при яких за дебіторською заборгованістю автоматично (без експертного висновку) потрібно формувати резерв сумнівних боргів. Такими підставами можуть бути: перебування контрагента на територіях ведення бойових дій або тимчасово окупованих територіях, знищення в результаті воєнних дій майна (офісів) контрагентів і неможливість проведення розрахунків тощо.

Водночас, не під будь-яку дебіторську заборгованість може бути створений резерв. НП(С)БО 10 процедуру створення резерву передбачає тільки під таку поточну дебіторську заборгованість, яка відповідає всім нижче переліченим критеріям одночасно (рис. 3):

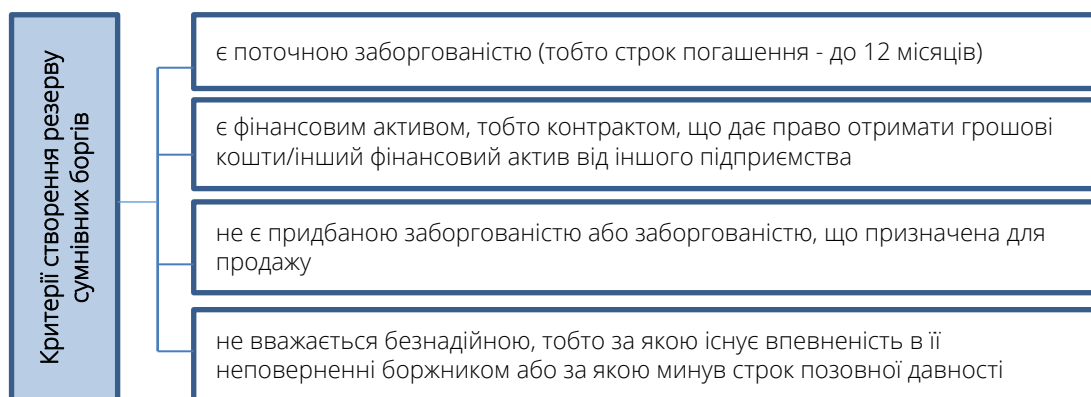

Рис. 3. Вимоги до створення резерву сумнівних боргів [1; 7; 8]

Варто зазначити, що резерв сумнівних боргів не повинен формуватись під певні види дебіторської заборгованості (рис. 4).

Важливо, що в наказі про облікову політику потрібно обов'язково зазначити метод нарахування резерву сумнівних боргів. НП(С)БО 10 «методами нарахування резерву сумнівних боргів встановлено:

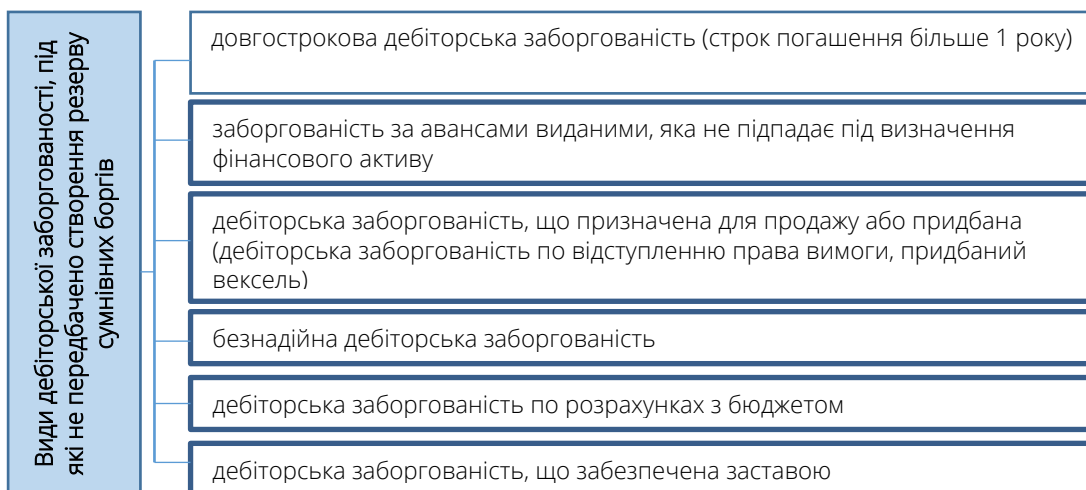

Рис. 4. Дебіторська заборгованість, під яку не передбачено створення резерву сумнівних боргів [1; 7; 8]

- Застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- Застосування коефіцієнта сумнівності:
 - визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
 - класифікація заборгованості за строками непогашення;
 - розрахунок середньої питомої ваги списання дебіторської заборгованості» [1].

В умовах кризової ситуації в економіці, зумовленої воєнними діями, застосовувати метод коефіцієнта сумнівності, на наш погляд, недоцільно. По-перше, метод коефіцієнта сумнівності є складним в обґрунтуванні, розрахунках та документальному оформленні. По-друге, основою методу є інформація з минулих періодів, певна статистика непогашення дебіторської заборгованості, певна її періодизація. При зміні цих параметрів будуть отримані різні результати, що вносить неоднозначність у розрахунки. По-третє, погіршення економічної ситуації в цілому, втрата клієнтів з тимчасово окупованих територій, зростання ймовірності несплат, поява нових клієнтів тощо зумовлює той факт, що обраний метод не відображає реальної ситуації з дебіторами.

З огляду на вищевказане вважаємо, що підприємствам доцільно використовувати метод абсолютної суми заборгованості, який найбільш відповідає теперішнім відносинам із дебіторами, оскільки:

- 1) його однозначність є основою підтвердження укладеного договором результату, тому він є надійним при податковій перевірці підприємства;
- 2) він відносно трудомісткий, оскільки потребує проведення аналізу платоспроможності окремих дебіторів, прийняття експертного рішення за кожною сумнівною дебіторською заборгованістю;
- 3) якщо підприємство вирішить перейти на МСФЗ, які регламентують

надання переваги індивідуальному підходу при оцінці фінансових інструментів, тобто по кожному дебітору, то такий підхід відповідає методу абсолютної суми заборгованості, прописаному в НП(С)БО 10.

Щоб формування резерву сумнівних боргів було законним і не викликало проблем вважаємо доцільним:

- використання при розрахунку резерву сумнівних боргів методу абсолютної суми заборгованості;
- встановлення тимчасового критерію щодо сумнівності на досить тривалий термін – 6 -10 місяців;
- зазначення вищенаведеного в обліковій політиці підприємства.

З метою удосконалення організації бухгалтерського обліку резерву сумнівних боргів та зручного відображення інформації у балансі пропонуємо до рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» відкрити субрахунки та аналітичні субрахунки в розрізі окремих статей заборгованості. Так, для обліку сумнівної заборгованості за продукцію (товари, роботи, послуги) доцільно відкрити субрахунок 381/Реалізація «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги)», а для обліку сумнівної дебіторської заборгованості, забезпеченої векселем – субрахунок 382/Векселі «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю, забезпечену векселями».

Окрім цього, оскільки багато підприємств співпрацює як з вітчизняними, так і з закордонними покупцями продукції, доцільним буде у складі запропонованих субрахунків 381 та 382 відкрити аналітичні рахунки:

- 381/Реалізація «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю за реалізовану продукцію (товари, роботи, послуги)»;
 - 381.11 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю вітчизняних покупців»;
 - 381.12 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю вітчизняних замовників»;
 - 381.21 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю закордонних покупців»;
 - 381.22 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю закордонних замовників» – (за наявності таких замовників);
- 382/Векселі «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю, забезпечену векселями»;
 - 382.11 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю вітчизняних покупців»;
 - 382.12 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю вітчизняних замовників»;
 - 382.21 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю закордонних покупців»;
 - 382.22 «Резерв сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю закордонних замовників» – (за наявності таких замовників).

Війна та її наслідки створюють такі умови, при яких підприємства перебувають у форс-мажорних обставинах. Для багатьох компаній фактично унеможливлено продовження ділових відносин з контрагентами, а операції з

погашення дебіторської заборгованості також обмежені, оскільки розірвані господарські зв'язки. Вочевидь, така заборгованість із високим ступенем імовірності уже є безнадійною й потребує відповідного обліку та відображення у фінансовій звітності підприємств.

Згідно з пп. «ж» п. 14.1 статті 14 «безнадійна заборгованість – це заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством» [9].

Тобто, форс-мажорний сумнів потребує документального підтвердження. «В разі відсутності документів, що підтверджують вказані події, вони можуть підтверджуватися іншими доказами, зокрема, довідкою Торгово-промислової палати України, яка є установою, уповноваженими на підтвердження факту форс-мажору» [10].

Як зазначає В. Онищенко, «умовами списання дебіторської заборгованості як безнадійної за правилами бухгалтерського обліку є:

- 1) закінчення терміну позовної давності;
- 2) існування впевненості щодо неповернення заборгованості за таких причин:

- припинення боржника-юрособи;
- фізособа безвісти зникла;
- банкрутство фізособи;
- дія обставин непереборної сили – форс-мажору» [11].

Списується безнадійна заборгованість за рахунок резерву сумнівних боргів за дебетом рахунку 38 та кредитом відповідного субрахунку рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані». У випадку, якщо резерву немає або у частині суми боргу, на якого резерву не вистачило складається кореспонденція: Дт 944 Кт 36, 37.

При підтвердженні впевненості про непогашення дебіторської заборгованості доцільно у складі субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги» виокремити аналітичні рахунки:

- 9441 – Сумнівні борги;
- 9442 – Безнадійні борги.

Отже, основні принципи організації та методики обліку дебіторської заборгованості в умовах воєнного стану повинні бути такими ж, як і в мирний час. Однак у зв'язку зі складністю економічної ситуації, можливо, потрібно буде змінити деякі процедури та підходи до обліку:

– в умовах кризи можуть виникати затримки в платежах через різні причини (наприклад, тимчасова неможливість переміщення грошових коштів через обмеження у банківському обслуговуванні), що зумовлює визначення порядку контролю за відстрочкою платежу;

– встановлення механізму контролю за дебіторською заборгованістю. Для цього можна використовувати наступні інструменти: створення реєстру дебіторів, розробка процедури контролю за своєчасною оплатою, використання системи автоматизованого контролю;

- використання різних методів залучення платежів, наприклад,

застосування різних знижок та пропозицій для тих покупців, які сплачують свої рахунки своєчасно;

–використання автоматизованих систем та моніторинг заборгованості, що дає можливість оперативно отримати інформацію про стан обліку розрахунків з покупцями. При цьому важливо забезпечити захист від несанкціонованого доступу до бази даних.

Висновки. Організація обліку дебіторської заборгованості в умовах війни передбачає комплексний підхід, який забезпечує контроль платежів, використання різних методів залучення платежів та ефективну систему контролю за заборгованістю, яка забезпечується наявністю актуальної та достовірної інформації про стан заборгованості та постійним її оновленням.

В умовах воєнного стану керівництво підприємства може вжити певних заходів для зменшення ризиків виникнення безнадійної дебіторської заборгованості, а саме: перевірка кредитоспроможності клієнтів перед продажем продукції або послуг; визначення кола потенційних дебіторів із сумнівною та простроченою заборгованістю з врахуванням невизначеності та ризиків бізнес-середовища; розробка механізму контролю за заборгованістю та заходів щодо її недопущення; використання різних форм забезпечення виконання зобов'язань, таких як передоплата, застава, гарантії банків або страхування ризиків; зміна стратегії продажів; перегляд умов контрактів тощо.

Для нарахування резерву сумнівних боргів доцільно використовувати метод абсолютної суми заборгованості, оскільки він є: надійним при податковій перевірці підприємства; трудомістким, але підприємство максимально зацікавлене у вчасному стягненні дебіторської заборгованості з кожного дебітора; наближеним до МСФЗ.

При веденні синтетичного та аналітичного обліку розрахунків із дебіторами (покупцями та замовниками) доцільним є розмежування інформації щодо обліку розрахунків з покупцями та обліку розрахунків із замовниками, причому як за вітчизняними, так і за зарубіжними контрагентами. Запропоновані субрахунки та аналітичні рахунки до рахунку 36 підвищать аналітичність інформації і, відповідно, дозволять посилити контроль за розрахунками з окремими дебіторами.

Якщо підприємство співпрацює як з вітчизняними, так і з закордонними покупцями і замовниками, з метою достовірного відображення операцій із сумнівними та безнадійними боргами запропоновано до рахунків 38 та 944 відкрити субрахунки та аналітичні рахунки.

Список використаних джерел:

- [1] Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». (Наказ Міністерства фінансів України). № 237. (1999). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.
- [2] Ямненко Г. (2017). Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Traektoriâ Nauki. International Electronic Scientific Journal*, 3 (2), 51-57. Вилучено з : <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/286/353>.
- [3] Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку. (Наказ Міністерства фінансів України). № 88. (1995). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text>.

- [4] Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». (Наказ Міністерства фінансів України). № 73. (2013). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.
- [5] Дьяконова Н. (2022). Створення резервів у воєнний час: резерв сумнівних боргів. LIGA ZAKON. Вилучено з: https://buh.ligazakon.net/analitycs/216213_stvorenyya-rezerv-u-vonniy-chas-rezerv-sumnvnikh-borgv.
- [6] Єгорова І. (2019). Резерв сумнівних боргів: у яких випадках підприємству вигідно його створювати. Uteka. Вилучено з: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-nalogi-i-otchetnost-10-rezerv-somnitelnyx-dolgov-kakix-sluchayax-predpriyatiyu-uygodno-sozdavat>.
- [7] Онищенко В. (2022). Резерв сумнівних боргів 2022. Головбух. Вилучено з: <https://www.golovbukh.ua/article/7246-rezerv-sumnvnih-borgv>.
- [8] Солошенко Л. (2022). Змінилася платоспроможність дебіторів: не забудьте про резерв сумнівних боргів. ПОДАТКИ & БУХОБЛІК. (47). Вилучено з: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2022/june/issue-47/article-121064.html>.
- [9] Податковий кодекс України (Закон України). №2755-VI. (2010). р. Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
- [10] Дебіторська заборгованість та форс-мажор сьогодні (2022). Вилучено з: <https://sherman.in.ua/fors-mazhor/>.
- [11] Онищенко В. (2022). Списання безнадійної дебіторської заборгованості. Головбух. Вилучено з: <https://buhplatforma.com.ua/article/6642-qqq-17-m4-21-04-2017-spisannya-beznavdyno-debtorsko-zaborgovanost>.